

KAPITTEL 3

Teoretiske perspektiver

Målet med dette kapitlet er å synliggjøre hvilke forståelsesrammer og perspektiver jeg legger til grunn når jeg skal studere tingsystemet over et langt tidsrom, over større områder på ulike romlige nivåer og belyse de ulike problemstillingene jeg har reist innledningsvis. Det er viktig å reflektere over hvilke forhold som kan ligge til grunn, både for å skape og vedlikeholde steder og områder, samt undersøke hvilke aktører som kan ha hatt påvirkning på slike prosesser. For å danne en videre forståelse av hvordan endringer kan skje som følge av ulike dynamikker i tid og rom, og hva som fremmer stabilitet og langsiktighet, er det vesentlig at jeg kartlegger elementer, relasjoner og mekanismer som kan ha påvirkningskraft på sosiale strukturer og menneskelige handlinger i tid og rom. For å forstå utviklingen av tingstedenes betydning over tid, hvordan steder og områder blir strukturert og hva som konstituerer et sted og område, kreves ikke bare empiriske analyser, men også en refleksjon over hvilke mekanismer som kan virke inn.

Jeg har særlig hentet inspirasjon fra den franske historikeren Fernand Braudels (1972) perspektiver omkring tid og endring, den britiske sosiologen Anthony Giddens (1984) sin strukturasjonsteori og kulturgeografen Robert A. Dodgshons (1998) geografiske tilnærming til hva som betinger endring eller stabilitet. Felles for disse forskerne er at de belyser og forklarer spørsmål om hvordan handlinger og strukturer påvirker hverandre gjensidig på et mer overordnet nivå, og hvordan strukturer kan endres eller bevares. Her vektlegger Dodgshon, i større grad enn Braudel og Giddens, betydningen av de fysiske strukturene i landskapet og hvordan de kan betinge og forårsake så vel kontinuitet som endring. Dette er viktige perspektiver i relasjon til tingstedene som fysiske uttrykk i landskapet i tidssammenheng og som jeg derfor vil utdype noe mer.

Tingstedene oppsto i jordbrukssamfunn, der livet var preget av faste og rutinepregete handlinger knyttet til jordbruksårets sykluser. Gårder og bygder hadde behov for å løse problemer og konflikter knyttet til bl.a. eiendom og straff. Slike konflikter ble trolig løst når folk og partene møttes, i tilknytning til sosiale samlinger. De kunne også være av politisk, religiøs og kultisk art i vid forstand. Møtetidene for tingene har derfor sannsynligvis vært knyttet til de rolige periodene mellom arbeids- og ferieperiodene i jordbruket, noe som også senere er dokumentert. Det kan ha ført til rutiniserte møtetider og skapt steder, som ledd i en sosial praksis langt tilbake i tid. Tingsteder kan ha hatt visse strukturelle fellestrekk, gjerne knyttet til topografisk velegnede steder med gode kommunikasjoner, men også tradisjonsrike, symbolmettede rituelle steder, nær gravhauger o.l. Slike menneskeskapte strukturer kan også ha medvirket til å opprettholde og understreke betydningen som ble tilskrevet slike steder. Det kan igjen ha medvirket til å opprettholde stedene, men de kan også markere brudd og endringsprosesser. Fram mot slutten av middelalderen tyder kilder på at tingorganisasjonen har gjennomgått større og mindre forandringer som følge av omfattende samfunnsendringer. Slike endringer må tas i betraktning når en skal studere tingsteder lenger tilbake i tid.

Tingsteder kan ses i forhold til fysiske steder i landskapet, men også i forhold til aktørene som medvirket og bandt systemet sammen. En studie av tingsteder må derfor forholde seg til strukturer på ulike nivåer, både fysiske og menneskeskapte, som gjensidig påvirket hverandre. Bosetning, sosiale aktiviteter og hendelser, slik det manifesteres i landskapet, skaper tilhørighet både til landskap og mellom mennesker i området. Tingstedene brakte folk fra et område sammen, trolig formalisert både i tid og rom. Felles kulturelle normer, praksiser, verdier og sedvaner ble på denne måten skapt og gjenskapet over tid og i rom. Det fysiske landskapet gir rammer for bevegelse og danner både naturlige og maktrelaterte knutepunkter. Det skulle folk til for å definere og etablere *felles steder*. På møteplasser, som tingsteder, kan fellesskap ha blitt skapt og ført til sedvaner og felles normer. Dette fikk økt betydning når folk fra større områder kom sammen. Felles for samfunn er at det utvikler seg måter å administrere og kontrollere geografiske rom, og måter å danne normer og regulere

mellommenneskelig atferd. Noen individer og grupperinger har større ressurser og muligheter til å kunne skape og påvirke slike strukturer. De vil også i større grad kunne legge føringer på hvor møteplasser, som tingsteder, ble lokalisert og områder avgrenset. Kulturlandskapet omfatter derfor indirekte mange forskjellige sosiale og romlige elementer, som kan gi seg utslag i ulike mer eller mindre synlige materielle og symbolske markeringer, inklusive grensesettinger. For å forstå hvordan strukturer blir produsert og reproduert, må en derfor studere både menneskeskapte og naturlig topografiske strukturer som kan ha lagt føringer i et geografisk område for senere handlinger og maktrelasjoner i tid og rom (Paasi 2012, 29).

3.1 Dynamikk eller stabilitet?

Braudels tredelte tidsbegrep og hvordan de ulike nivåene påvirker ulike endringsprosesser finner jeg egnet som forståelsesramme og analytisk hjelpemiddel i undersøkelsen. Han beskriver hvordan strukturer kan endre seg i forskjellig takt over tid og langs tre tidsskalaer. Han skiller mellom endringer knyttet til enkelthendelser (*événements*), konjunkturer (*conjunctures*) og strukturer med stor tidsdybde (*longue durée*) (Braudel 1972, 14ff.). Endringer skjer som følge av et aktivt samspill mellom mennesker – handlinger og strukturer – og hvordan disse påvirker hverandre gjensidig. Noen enkelthendelser kan være utløsende og gi utviklingen en ny retning, men virker likevel sammen med andre typer endringsprosesser, og kan utløse uforutsette hendelsesrekker (Braudel 1972, 14). De han kaller konjunkturer er ofte mer sykliske og periodiske, men gjerne av ulik varighet, ofte over én eller flere generasjoner.

Langsomme endringsprosesser kan nærmest oppleves som statiske og er dermed nært koblet til begrepet struktur (Braudel 1972, 20). Braudel tolker dette som prosesser som virker sammen, men som samtidig kan hindre eller begrense endring. Slike seige strukturer, som utgjør stabiliserende elementer, kan være klima, topografi og vegetasjon, men også fysiske, menneskeskapte strukturer i form av etablerte bosetninger og kommunikasjoner. Slike strukturer begrenser menneskelige handlinger og bevegelser i landskapet (Braudel 1972, 17–20).

Braudel påpeker at de tre tidsdimensjonene påvirker hverandre gjensidig og virker samtidig, men er likevel av forskjellig varighet og har ulike konsekvenser. Enkelthendelser kan forbinde ulike hendelser, men være forskjellige i tid. Bakenforliggende hendelser kan gi seg utslag i forskjellige endringsprosesser i tid og rom. Derfor må de ulike tidshorizontene studeres samlet og komparativt for å kunne belyse mer generelle strukturer (Braudel 1972, 21, 32).

Braudel er av flere blitt kritisert for å vektlegge de seige strukturene og for å nedtone individets muligheter for endring (Duke 1996, 242). Braudels tredelte tidsbegrep er likevel, slik jeg ser det, vesentlig for å forstå hvorfor og hvordan noen strukturerer har lenger varighet og større påvirkningskraft enn andre. Når jeg skal studere tingsystemet i et langt tidsperspektiv er Braudels rammeverk knyttet til tid et nyttig metodisk hjelpemiddel for å forstå og forklare hvordan og hvorfor endringer kan skje i ulik takt i tid og rom. I utgangspunktet er tingsystemet en menneskeskapt struktur av lang varighet, formet av grunnleggende samfunnsbehov for å løse konflikter og sikre lov og orden i et samfunn. Hendelser av både kortere og lengre varighet, kanskje særlig av politisk-militær karakter, kan likevel ha ført til forandringer i organisasjonen, både i tid og rom. Enkelthendelser knyttet til maktutøvelse kan for eksempel ha ledet til endringer i tingstedenes lokalisering og også lokal og regional sammensetning på tingstedene – et viktig aspekt som jeg undersøker i selve analysen av tingsteder i Borgartingslagen.

Giddens innlemmer i stor grad Braudels tredelte tidsbegrep i sin struktursteori, men styrker aktørenes rolle ved å vektlegge individets mulighet for å skape og påvirke etablerte strukturer. Han understreker ikke minst det gjensidige forholdet mellom menneskelige handlinger og sosiale strukturer – det han betegner som strukturenes dualitet (Giddens 1979, 69–70; 1984, 25). Giddens vektlegger hvordan mennesker som stadig gjentar de samme handlinger som rutiner, viderefører og opprettholder den sosiale strukturen. Disse strukturene virker tilbake og kan påvirke nye handlinger (Giddens 1984, xxiii). Overordnede samfunnsstrukturer vil da påvirke og begrense folks muligheter for handling i dagliglivet (Giddens 1984, 25ff.). Sosiale strukturer inneholder dermed både begrensninger og muligheter. Makt er et innbakt element når det gjelder mulighet

for å skape og opprettholde strukturer, siden mennesker med makt har større påvirkningskraft. Dette er også et viktig moment å ta hensyn til i selve analysen.

Dodgshon er en av dem som til en viss grad stiller seg kritisk til deler av Giddens sin strukturasjonsteori. Han mener at den innskrenker seg til bare reproduksjon gjennom rutinemessige sosiale handlinger, og at Giddens ikke sonderer mellom mer stabile og fast utformede strukturer. Dodgshon fremholder at samfunnsendringer må belyses gjennom en klarere forståelse av de samfunnsprosessene som gjør at strukturer bevares over tid og særlig de naturgeografiske dimensjonene. Det trengs derfor å definere tydeligere hvordan noen strukturer, enten de er naturmessig eller sosialt oppstått, eller kulturelt produsert, påvirker sosial praksis uten at det nødvendigvis betinger fysiske endringer. Dodgshon understreker betydningen av å få en klarere forståelse av hvilke forhold som virker stabiliserende, som gjør det vanskelig å foreta endringer eller motstå endring (Dodgshon 1998, 15–16). Han påpeker at samfunnet består av forskjellige typer strukturer av ulik varighet, som følge av geografiske forskjeller og sosiale praksiser. Jo mer komplekst et samfunn er, desto mer energi vil måtte brukes til å opprettholde eksisterende samfunnsorganisasjon. Noen strukturer kan bestå uavhengig av sosial praksis, betinget av geografiske og naturgitte forhold, og noen kan være mindre tydelige selv for aktørene.

Dodgshon skiller mellom fire strukturelle nivåer uavhengig av sosial praksis, men som kan overlappe. Det første er et kulturelt nivå, og omfatter meningsbærende strukturer i form av tradisjoner som blir formidlet gjennom generasjoner. Han sonderer mellom et kulturelt og sosialt nivå, i form av regler, praksis og relasjoner utviklet gjennom samfunnets etablerte normer. Begge disse nivåene utgjør en form for felleskunnskap og nedarvede tradisjoner.

Samfunnets organisatoriske nivå, dvs. samfunnets overbygning og funksjoner, utgjør det tredje nivået, og sist er det tekniske nivået. Det omfatter samfunnets fysiske strukturer, det han kaller bygd miljø (*built environment*), slik som bl.a. handels- og kommunikasjonssystemer. Begrepet *manifeste strukturer* står sentralt hos Dodgshon. Det brukes om strukturer der det er investert mye energi og kapital. Når slike strukturer

først er skapt, er de vanskelige å endre, fordi investeringene fører til en innebygd treghet (*inertia*) mot endring, selv små endringer (Dodgshon 1998, 11–15, 181). For min undersøkelse er det kanskje særlig de tekniske og organisatoriske nivåene som er relevante, men også sosiale og kulturelle forhold vil kunne påvirke og føre til endringer i samfunnet, men også kunne motstå endringer. Det gjelder også i tingsystemet.

Strukturer som blir overført gjennom generasjoner betegner Dodgshon som *trege*, såkalt *inertia* (Dodgshon 1998, 15f., 35, 39, 104–201 m.fl.). Han skiller mellom tre former for treghet: *kulturell* eller *symbolsk* treghet, *organisatorisk* treghet, og treghet som er betinget av *det bygde miljøet*. Ved å ta utgangspunkt i den franske sosiologen Pierre Bourdieus (1977) teori og terminologi om kulturell og symbolsk kapital, *habitus*, mener Dodgshon at det er i den felles kulturen – den som blir overført gjennom generasjoner og akseptert av samfunnet som noe gitt – at opphavet til treghet i strukturene ligger (Dodgshon 1998, 104). Organisatoriske eller institusjonelle samfunnsrammer har en innebygd tendens til å motvirke forandring. De består av enten integrerte, enhetlige systemer med felles roller og regler eller etablerte nettverk som foretar innsamling av informasjon, bearbeiding og beslutningstaking. Tregheten til en struktur gjør seg særlig gjeldende i slike organisasjoner, som både inneholder og beskytter normer. Dette leder til ytterligere fasttømring som gjør det vanskeligere å endre dem uten å «rive alt ned» og begynne på nytt (Dodgshon 1998, 123f., 131).

Det bygde miljøet – det fysiske, menneskeskapte miljøet – forutsetter både akkumulert kapital og bruk av energi, der ulike former for sosial og kulturell praksis avsetter spor i landskapet. Store investeringer, i form av oppsamlede ressurser og nedlagt arbeid, vil også motvirke endringer og dermed påvirke samtiden (Dodgshon 1998, 139). Dodgshon betegner strukturer som har etterlatt slike fysiske spor som «mapped into the landscape». Jo større investeringer som er gjort og som er fysisk manifestert i landskapet, desto lenger varer de. Som et eksempel bruker Dodgshon de nye kongelige etablerte administrative områder og grenser i England på 1000-tallet. Når disse har vist seg bemerkelsesverdig stabile, tilskrev han det det bygde miljøet som virket inn også på kommende generasjoner, fordi de hadde en viktig og vedvarende funksjon for mange

mennesker. At strukturer og institusjoner som kirker, kongsgårder, byer og klostre inngikk i den samme samfunnsstrukturen, virket forsterkende (Dodgshon 1998, 89). Ulike former for treghet eksisterer slik sammen og påvirker hverandre. Endringer innen en del kan da påvirke andre. Det betyr at strukturer kan være i endring, men foregå i forskjellig skala og tempo.

Dodgshons analytiske tilnærming anser jeg også å ha relevans for min undersøkelse, med elementer som kan ha innvirket på stabilitet og endringer i tingsystemet. Kulturell og symbolsk stabilitet knyttet til tingsystemet gjennom generasjoner, gjør at sentrale elementer og rutiner overføres og nedarves. Det kan igjen medføre organisatorisk stabilitet i hele tinginstitusjonen. Steder som oppsøkes regelmessig, vil igjen kunne legge føringer på videre organisering av landskapet. Gjøres endringer innen det organisatoriske nivået knyttet til tinget, eksempelvis i lagttingene på et høyere administrativt nivå, vil dette på lang sikt kunne lede til endringer i de andre nivåene, om enn i en annen skala.

Nærhet til visse typer fysiske, men menneskeskapte og symbolske manifestasjoner, som gravhauger og kirker, i tillegg til naturgitte elementer som fjell og elver, kan også ha påvirket og begrenset menneskers handlinger og bevegelser i landskapet, men også hvor en kunne bygge noe nytt. Det er særlig ved å studere tingstedenes naturskapte forutsetninger for kommunikasjon og bosetning jeg har størst mulighet for å anvende teorien om langsomme prosesser. Her inngår særlig nærhet til sentrale kommunikasjoner, som elver, historiske veier og arkeologiske strukturer i form av bosetningsspor, gravhauger og gravfelt. På et mer overordnet plan vil likevel de kulturelle/symbolske og organisatoriske former for *inertia*, som kan inkludere ulike politiske og særlig kulturelle strukturer, være viktige når det gjelder å motvirke eventuelle endringsprosesser.

Endringer kan likevel skje, både i ulik skala og i tid og rom. I likhet med Braudel mener Dodgshon at endringer lettere kan skje som følge av spesielle hendelser eller konjunkturmessige forhold. Et av Dodgshons nye momenter er at endringer lettere kan skje i periferien enn i sentrum, hvor det er investert mer både i kapital og energi i det bygde miljøet, og hvor det derfor er mer å vinne på stabilitet enn endring. Dodgshon skjelner mellom tre former for endringer, *involusjonære*, *revolusjonære*

og *evolusjonære*. Han mener at involusjonære, dvs. tilbakevirkende, endringer gjerne betegner mindre interne endringer, men som til sist kan være med på å påvirke hele systemet. Når utviklingen innen et system eller i et samfunns kjerneområde har nådd et punkt eller en viss kompleksitetsgrad der nye investeringer ikke lenger gir tilstrekkelig avkastning, kan det også føre til endringer (Dodgshon 1998, 184–185). Som eksempel kan nevnes former for spesialisering som kan lede til overutnytting, som f.eks. utpining av jord, avskoging, overbeskatning av ressurser og forurensning. Det kan igjen lede til stagnasjon og kollaps (se f.eks. Diamond 2012). Revolusjonære endringer, som innebærer en total omveltning, er en spesiell endringsform som innebærer høy risiko. Andre endringsformer vil, om mulig, derfor søkes først. Evolusjon representerer en utviklingsprosess som gjerne oppstår som følge av innovasjon, som utviklingen av nye redskaper eller våpen. Endringene kan være tilpasset det gjeldende system for så å bli rutinemessig og etter hvert innforstått (Dodgshon 1998, 187–190). Disse ulike formene for endringsprosesser må derfor vurderes i sammenheng i sin samfunnskontekst, for å belyse ulike sannsynlige strategier.

Samlet gir disse ulike perspektivene viktige forståelsesrammer og teoretiske utgangspunkt når jeg skal analysere tingsystemet i tid og rom, og for å belyse hvordan de kan ha påvirket hverandre gjensidig. Det omfatter også hvordan noen strukturer kan ha hatt en iboende treghet som gjør at de er med å hindre endring og hvordan de også kan utløse endringer. I likhet med Braudel og Dodgshon legger jeg vekt på de seige strukturer som innehar en iboende treghet som hindrer endring. Samtidig er det også viktig å tydeliggjøre forhold som kan ha virket omstrukturerende. Ikke minst gjelder dette endringer knyttet til etableringen og utviklingen av nye institusjoner og makthavere i middelalderen med et større historisk kildemateriale å trekke vekslers på.

3.2 Romlige dimensjoner

Giddens sin strukturasjonsteori vektlegger at både tid og rom er sosialt konstruerte fenomener, og at ethvert samfunn vil ha forskjellig oppfatning ut fra spesifikke kulturelle og organisatoriske forhold. Utviklingen

av steder er et resultat av gjentakende prosesser og praksiser, utviklet i gjensidig påvirkning av handling og struktur (Pred 1984). Den meningen vi til enhver tid tillegger et sted, vil dermed være sosialt konstruert av samfunnet rundt, knyttet til de oppfatninger og det sosiale miljøet det tilhører. Steders fysiske karakter er også formet av samfunnet. Som Dodgshon påpeker, er det først når et fysisk sted er skapt som del av det bygde miljø at det blir vanskeligere å endre. Sosialt produserte rom har, som nevnt, et iboende potensial for å fremme stabilitet og motvirke forandring. For å fremme endring må det ut fra dette stadig forhandles og reforhandles om de geografisk innebygde hindringene (Dodgshon 1998, 84).

Den finske kulturgeografen Anssi Paasi har ut fra studier av nyere tids regionaliseringsprosesser vist hvordan steder og også større områder oppstår kulturelt og politisk og vedlikeholdes som del av romlige prosesser, basert på det han kaller en *institusjonalisering* av områder. Dette gjelder som særlig regioner. Regioner kan i denne sammenhengen defineres som et avgrenset geografisk og/eller administrativt område, hvor tingstedene var nært forbundet med de omgivende administrative områder på lokalt og regionalt nivå. Det er derfor også viktig å søke en forståelse av prosesser knyttet til etablering og vedlikehold av regioner på mer teoretisk grunnlag. Den prosessen der aktører i et område deltar, om enn ofte ubevisst, i stadig reproduksjon av en felles identitet og kultur, kaller Paasi for *romlig sosialisering* (Paasi 2012, 23). Han mener generelt at steder og regioner oppstår som del av en historisk prosess, hvor de danner en del av en felles struktur og en sosial bevissthet. Det kan synes som om regional bevissthet er avhengig av institusjoner for å strukturere og binde dem sammen (Paasi 1986, 104ff.). Her ser jeg en direkte parallell til Giddens sitt syn på institusjonalisering i form av ulike strukturelle egenskaper, som medfører sosiale systemer som binder sammen over tid og i rom (Giddens 1984, 181). Selv om det her tas utgangspunkt i nyere tids regioner og regionaliseringsprosesser, anser jeg begrepene og tilnæringsmåtene som interessante og relevante innfallsvinkler når jeg skal nærme meg spørsmål om oppkomst og utvikling av kulturelle og administrative områder også lenger tilbake i tid.

Regioner har, ifølge Paasi, en fellesskapende effekt som medvirker til en *regional bevissthet* og en *regional identitet* hos befolkningen (Paasi

1986, 104ff.; 1996, 99), skapt og vedlikeholdt når folk kommer sammen. Det innebærer at de samme prosesser som tar til når et sted skapes og vedlikeholdes, også gjelder en region. Til forskjell fra et sted, har likevel ikke en region nødvendigvis et tydelig fysisk uttrykk, men kan likevel påvirke menneskers identitet og tilhørighet. Den tilsvarer i min sammenheng et analytisk nivå som må studeres ut fra andre kriterier, som tenkte grenser i landskapet av ulik geografisk, og også overlappende, størrelser.

Paasi argumenterer for at regionalisering er en prosess som følger av folks daglige reproduksjon av rutiner og dynamiske prosesser i samfunnet. Når en region først har vokst fram, kan de likevel være forholdsvis stabile og vanskelige å endre (Paasi 1986, 104). Et problem er at han ikke tydeliggjør eller diskuterer hvilke prosesser som gjør regioner stabile. Det synes likevel klart at sosiale institusjoner er viktige for deres stabilitet over tid. Det er en prosess, hvor ansvaret for samfunnet og sosialisering blir overført fra lokalsamfunn til mer omfattende institusjoner som handler på vegne av en større gruppe mennesker eller et folk. Institusjonalisering av regioner gir identitet (Paasi 1986, 109–111) og stabilitet i strukturen. Paasi understreker likevel at endringer kan skje, gjerne som følge av utydelige grenser, men også at rollen som er tillagt regionene kan endres. Her har Dodgshon vist hvordan eksisterende, eldre inndelinger kan benyttes når det opprettes nye regioner, men hvor nye funksjoner likevel gir ny betydning. Nye inndelinger kan også være opprettet på tvers av gamle inndelinger. Dersom eldre inndelinger benyttes, kan det forsterke tilhørighet og virke konserverende, som bl.a. kirkens inndeling av landskapet på ulike hierarkiske nivåer (Dodgshon 1998, 87–89). Dette er et moment av relevans for denne analysen, da jeg ser for meg at det er ulike prosesser som kan ha virket inn og ført til stabilitet, etablering og endringer i ulike administrative inndelinger av lovområdene over tid. Regionale ulikheter, som følge av forskjellige sosiale og kulturelle strukturer og prosesser mellom områder, må også trekkes inn i analysen. Også for Giddens er region et viktig begrep, i motbalanse mot forståelsen av samfunn som ensartede, helhetlige systemer (Giddens 1984, 376).

Paasi har i liten grad inkludert aspekter knyttet til makt og kontroll i sine studier over regionaliseringsprosesser. Noen mennesker, samfunnssjikt og institusjoner har utvilsomt større makt og innflytelse på

utviklingen av både steder og regioner. For å knytte sammen sted og makt vil jeg derfor trekke inn begrepet *territorialitet* – et annet aspekt ved regioner. Det er blitt definert av Robert Sack som «the attempt by an individual or group to affect, influence or control people, phenomena, and relationships, by delimiting and asserting control over a geographic area» (Sack 1986, 19). Det kan derfor sies at makten territorialiseres. Det kan skje gjennom å knytte rettigheter og forpliktelser til land ved å gjøre krav på et områdes ressurser (Dodgshon 1998, 85). I rikssamlingsprosessene i Norge forsøkte kongen også å ta kontroll over stadig større landområder. Dette førte til endringer i maktutøvelse og også samtidens syn på landskapet i form av ulike typer regioner, som fylker, herreder osv. I denne prosessen ble de administrative grensene fastere, lovområdene utvidet og grunnlag for skattlegging og pliktytelser pålagt. Selv om regionenes yttergrenser nok kunne justeres, synes kjernene eller strukturene å være mer stabile.

Territorialisering kan ifølge sosiologen Ervin Goffman ha oppstått som naturlige, såkalte *situasjonelle* territorier (*situational territory*) (Goffman 1972, 52) eller *fastsatte* territorier hvor en «kraft bak» eller leder styrte utformingen av dem. De samme betegnelse har vært knyttet til steder, enten som naturlige eller som indre, *endogent* oppstått og ytre, *eksogent* skapt. Ved bruk av Goffmanns perspektiver og begreper kan en kanskje se for seg forskjeller mellom sentrale steder knyttet til makt-havere og steder i periferien. Dette kan i så fall ha hatt betydning for utviklingen av steder og områder, slik at steders funksjoner, som i dette tilfelle et tingsted, kunne være mer mobile, eller at de ikke hadde betydning ut over de gangene makthaverne var der. Dette er momenter som vil bli vurdert i selve undersøkelsen. Det blir derfor viktig å trekke inn i analysen hvem som var aktuelle maktutøvere i tid og rom, og hvordan dette kunne gi utslag for ulike regionaliseringsprosesser og etableringen av spesifikke steder.

Territorialitet kan ha flere dimensjoner enn bare kontroll av et geografisk område. Implisitt representerer det en måte å tenke, handle og eksistere på som er påvirket av områders kulturelle og historiske tradisjon (Sack 1986, 5–27; Delaney 2005, 10). Slik sett er det, som David Delaney har påpekt, like mye et mentalt fenomen som et materielt. I likhet

med Paasi, mener han at territorier utgjør en viktig del av menneskers identitet, kollektivt som individuelt (Delaney 2005, 12).

Delaney skjelner mellom begrepene territorier og territorialitet, hvor det førstnevnte viser til en fast romlig dimensjon, mens territorialitet beskriver resultatet av sosiale praksiser og prosesser og forholdet mellom territorier (Delaney 2005, 15). Både territorier og territorialitet kan likevel endre seg, i selve grensene og også hvordan de er fastsatt og virkningene det får for dem som bor der (Sack 1986, 20). Territorium inneholder i likhet med region også et maktaspekt, som uttrykkes i landskapet. Forholdet mellom regioner, territorier og makt er komplekst, men hører alltid sammen (Sack 1986, 26; Delaney 2005, 16–17). Sack påpeker hvordan territorialitet er et grunnleggende geografisk uttrykk for påvirkning og makt, som gir en avgjørende tilknytning mellom samfunn, tid og rom (Sack 1986, 216). At territorier kan være komplekse, betyr at de gjerne er «vertikalt» oppbygd av flere overlappende territorier og sammensetninger av høyere og lavere nivåer av administrative områder, der «grenser» deler og skiller områder og de forskjellige territoriene som ses i relasjon til dem. Her kan ulike geografiske og strukturelle nivåer gi ulike uttrykk for makt (Delaney 2005, 31–32). Dette er synspunkter jeg har vurdert i undersøkelsen, og hvordan oppbygningen av ulike administrative områder i Viken i jernalder og middelalder henger sammen både vertikalt og horisontalt, og hvor maktaspekter kan inngå på ulike nivåer.

3.3 Maktrelasjoner i sosiale strukturer

Noen individer og grupper har større ressurser, kunnskap, rettigheter og sosiale evner, og dermed større påvirkningskraft. Her vil jeg igjen trekke veksler på Giddens sine perspektiver. Makt for Giddens er todelt, knyttet til begrepene «transformativ kapasitet» og «dominans». Begrepene viser til at makt både er et resultat av menneskelig handling, men også har strukturelle kvaliteter. Makt er dermed innbakt i «strukturenes dualitet», brukt for å skaffe seg ønsket resultat (Giddens 1979, 88–94). I hans før nevnte strukturasjonsteori er ressurser et nøkkelbegrep, og han skiller mellom to analytiske begreper: *allokative* og *autoritative* ressurser. De allokative ressursene refererer til mulighetene til å ta kontroll eller

påvirke materielle fenomen, både objekter og landområder. Autoritative ressurser viser til muligheter for å styre og påvirke mennesker eller såkalte aktører. Makten utøves gjennom ulike former for relasjoner og er slik sett i stadig i endring. De er likevel begrenset av lover og normative sanksjoner i samfunnet (Giddens 1984, 33). Alle sosiale strukturer inneholder slik sett maktrelasjoner og regler, som begrenser og gir muligheter for menneskelig handling og praksis. Her er det også ulike kilder til makt. Maktrelasjoner kan som nevnt også innebære forskjellig geografisk rekkevidde. Strukturasjonsprosesser kan opptre samtidig på forskjellige romlige nivåer, og trenge inn i hverandre gjennom de praksiser som blir utøvd av institusjoner og individer (Pred 1984, 281). Siden makt ikke er stabil og stadig må erobres og gjenerobres, skapes det en bevegelse i styrkeforholdet mellom ulike parter i en maktrelasjon (Foucault 1980, 117ff). Alle disse perspektivene på makt knyttet til romlig nivå og aktører gjør det relevant å se det fysiske landskapet i relasjon til status og i et maktperspektiv, knyttet til grad av herredømme over land, områder og folk. Det er også særlig fremtredende i den perioden som skal studeres.

I mange samfunnsteorier er det antatt at det i alle samfunn eller systemer vil være en fundamental forskjell mellom de delene av landområder som er kjerner og stabile, og de delene som ikke er det, periferien, slik Dodgshon som nevnt har trukket inn i sine geografiske analyser (Dodgshon 1998, 19). Her kan en tenke seg forskjeller i sentrum og periferi, både i et geografisk område og i henhold til mennesker av ulik status. Her forbindes eliten stort sett med kjernen, hvor det er investert mest ressurser og der det vil være mest å tape på endringer (Dodgshon 1998, 182f.). Selv om sentrum/periferi-perspektivet er blitt kritisert for å tilsløre det mangfoldet som fantes (Sabo 2006, 44), anser jeg at slike motsetninger kan belyse hvordan ulike prosesser foregår og avdekke forskjeller mellom ulike steder over tid og i rom.

Av særlig relevans for dette prosjektet er spørsmålet om hvordan steder og områder blir skapt og vedlikeholdt gjennom skiftende historiske prosesser. Jeg benytter, som tidligere nevnt, distinksjonen mellom en *endogen* framvokst og *eksogen* skapt plass, der et endogen sted beskriver plasser som er skapt gjennom en indre utvikling, mens en eksogen sentralitet er en plass som i større grad har oppstått som følge av politisk

styring og kontroll. Begrepene representerer to ytterpunkter, men de er ikke absolutte, og grensene mellom dem kan være diffuse. Et sted kan inneholde en kombinasjon av begge former, og et indre framvokst sted kan omformes og manipuleres (Mogren 2000, 54). Det vil si at steder kan tillegges ny betydning gjennom å tilskrive det et nytt innhold, ideologisk og f.eks. ved oppføring av nye monumenter. Makten kan altså fysisk tydeliggjøres i landskapet. Dodgshons synspunkt knyttet til det bygde miljø viktig, idet en må anta at mennesker og «nye» makthavere ville måtte forholde seg til eldre strukturer og steder i landskapet. Ved å benytte et eksisterende sted og tillegge det ny mening, vil en både referere bakover i tid til felles tradisjoner, samtidig som det peker framover og gir legitimitet til nye handlinger. Et tingsted kan slik sett i utgangspunktet inneholde både endogene og eksogene elementer, hvor en kan se for seg at et tingsted oppsto som følge av et lokalt behov, men at dets lokalisering var avhengig av rådende makt. Stedene kan fremheves gjennom symbolske monumenter, for eksempel på eksisterende tingsteder ved å tilføre bautaer og reiste steiner, og på et senere stadium en kirke.

Steder og regioner kan være bundet sammen i en form for hierarkiske systemer eller nettverk. Tingstedene og de administrative områdene, slik vi kjenner dem fra skriftlige kilder fra middelalderen, hadde som nevnt ulike nivåer og funksjoner. Her kan nettverksteorier ha potensial for å belyse samvirket mellom aktør og strukturer, og hvordan ulike hierarkier er bygd opp ved å skape et bilde av hvordan steder og områder kan overlape og være sammenvevde ut fra funksjon innen et system av relasjoner (Hermanson 2000, 2009; Hreinsson & Nilson 2003; Sindbæk 2005). En kan skille mellom romlige og sosiale nettverk i ulik skala, men som henger sammen. Nettverk er produkt av dynamiske system, hvor kjernen forbindes i linjer som kan endre seg over tid. Prosesser som opererer på forskjellige nivåer kan påvirke strukturen som helhet og legge føringer eller begrensninger for andre kjerner i nettverkssystemet (Newman *et al.* 2006, 7). I samfunn hvor sosial status i stor grad var avhengig av personlige relasjoner, og der det var vesentlig for konge og ledere å knytte til seg viktige tilhengere, ville sosiale nettverk være av avgjørende betydning. Sosiale nettverk kunne endre seg som følge av at folk etablerte egne nettverk eller brøt gamle forbindelser. Sentralmakten var knyttet til regioner

gjennom nettverk, og disse var også vesentlige for de regionale elitene dersom de ønsket å utøve motstand (Aronsson *et al.* 1999, 6). Makten kan dermed sies å følge en akse fra sentrum til periferi, der noen steder og personer var viktigere enn andre. En kan ut fra dette se for seg at tingsteder på ulike nivåer virket sammen i et nettverk, men hvor avgjørelser på noen tingsteder kunne virke tilbake på hele strukturen.

De ulike teoretiske perspektivene jeg har presentert her blir nærmere diskutert og aktualisert i undersøkelsen av de ulike aspektene som har hatt innvirkning på tingsystemet, og også knyttet til strukturelle ulikheter mellom tingsteder og regioner eller territorier de inngikk i. De forutsetter også et metodologisk apparat for å aktualisere dem i analysen.